

ԲԱՆԱՀՅՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆ
ФОЛЬКЛОРИСТИКА
FOLKLORISTICS

ՀՏԴ՝ 398

DOI: 10.52971/18294316-2022.25.2-59

ՄՏԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀՂԻՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՑԻՉ
(ԲԱՆԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ)

Հասմիկ Մատիկյան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն
Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան

Բանալի բառեր՝ *հեքիաթ, բանասաց, ժանր, տեքստ, հղի, նուր, բանաձև, Շիրակ, մտախառնվածք, բանահյուսություն:*

Հոդվածում ներկայացնում ենք հղի կնոջ ուսելու ցանկությանը՝ մտափոխությանն առնչվող բանահյուսական նյութեր. համեմատական մեթոդի միջոցով ուսումնասիրել ենք այն հեքիաթանյութերը, որոնք շոշափում են հղի կնոջ ցանկալի կամ առաջարկվող կերակուրները:

Նախաբան. Հղիությունը, լինելով կնոջ կյանքի կարևոր փուլերից մեկը, ուշադրության է արժանանում ինչպես իրական միջավայրում, այնպես էլ հեքիաթանյութի շրջանակներում:

Մեր նպատակն է առանձնացնել և վերլուծել այն բանահյուսական պատահիկները, որոնք մատնանշում են մտափոխությունը:

Մտափոխություն երևույթն ունի ուրույն բնութագիր հայոց մեջ: Բառարանային վկայությամբ՝ *մտափոխ* բառերը համարժեք է *բարփոխ* բառին, այն է՝ միտքը փոխած, ճաշակը՝ բարքը փոխած: Մտափոխ կանանց բարքն աշխատում են կատարել, տալիս են ուտելու և խմելու, ինչ որ ուզում են, ի հարկե որքան հնարաւոր է¹:

Բարփոխ նշանակում է՝ «յղութեան ժամանակ արտակարգ ցանկութիւններ, այլանդակ ախորժակ ունեցող կին»²: Նշված սահմանման մեջ *բարք* բառը պետք է ընդունել ախորժակ իմաստով: Այսպես՝ *Բարք (Ախց)-ախորժակ, մէտէ, կըսուի միայն բարքս*

¹ Մալխասեանց Ս. -1944, էջ 373:

² Աճառեան Հր. -1913, էջ 180:

կուզե՛ (այլուր՝ սիրտս կուզե՛) մէտէս կ'ուզե՛...³ «Հայոց լեզվի բարբառային բառարան»-ում վկայաբերվում է բարփոխություն գոյականը՝ հղի կանանց ախորժակի խանգարում իմաստով⁴:

Ձուգահեռաբար անգլալեզու մշակույթում այս երևույթը *hunger of mother* կամ *pregnancy cravings* բառային միավորներով է արտահայտվում՝ ուտելու բուռն ցանկություն, փափագ իմաստներով:

Այս համատեքստում *hunger* (սով, սովածություն) բառի թե՛ անվանողական, թե՛ փոխաբերական իմաստներն են արժանի հիշատակել՝ քաղց, քաղցածություն, փխր. տենչ, չափազանց ուժեղ ցանկություն⁵:

Ժողովրդական ընկալմամբ՝ *մտափոխ* բառը իմաստային որոշ առումներով համարժեք է *կամակ* բառին: Մեր կատարած դաշտային աշխատանքների ժամանակ բանասացները նշում էին. «Հղի կրնա համար կըսեին՝ կամակը բերեք ուտե, օր տղա բերե, դոշ տղա բերե, օր հղի կեղնեին, բան-ման գուզեին ուտելու, կամակ կըսեին, իսկ հղի կնկան էլ կըսեին՝ էրեխով կնիկ է, կամակ գուզե. լավ կեսուրը կըսեր՝ հարսի սիրտը բան գուզե, գտեք բերեք... գուզեն ուտեն հղիության սկզբնական շրջանում մինչև էրեխու խաղալը... Կամակ ըսել են նաև հիվանդ մարդու սրտի ուզած ուտելիքը, կերակուրը: Ես էլ եմ կամակ ուզեցե, բայց ռիսկ չէի էնե, թագա հարս էի, կամընչեի.. Կեսուր կար օր կըսեր՝ մահանա կենե օր էրեխով է, գուզե ուտե՝ արտը խախուտ, մահանա կարկուտ: Եթե սիրտը քաղցր գուզե, աղջիկ կունենա, եթե կծու՝ տղա»⁶:

Այս համատեքստում *սիրտը ուզենալ* արտահայտությունը ձեռք է բերել բանաձևային արժեք: Ուշագրավ է նաև հղի կնոջ ուտելու ցանկությունը չբավարարելու հետևանքը. *եթե հղին սրտի ուզածը չկերավ, աչքը մեջը մնաց, ուրեմն էրեխու աչքը շաշ կամ շիլ կեղնի և այլն*:

Բանասացներից Աննա Սահակյանն էլ ավելացրեց. *հարսին կըսեն՝ հո դու մտափոխ չես, ժողովրդական լեզվով ըսած, կամ հո ծոցվոր կնիկ չես՝ օր միտքդ թուպեն մեկ կփոխես ու կըսես՝ ըսիկ գուզեմ ուտեմ, ընիկ գուզեմ*⁷:

Ներքին Բասենում ամեն երեկո և առավոտ եռացրած կաթի մեջ մեղր կամ կարագ էին լցնում և խմեցնում ծոցվոր և ծննդկան կնոջը⁸:

Մտափոխությանն առնչվող նյութերը հուշապատումների բացառիկ պատկերներ են: - *Կիսուրս մի դեպք է պատմել, նշում է բանասաց Ռ. Արիստակեսյանը*⁹ (լսել եմ), *հղի կինն օր էդ թուպեին բան կուզե ուտել, դա ոչ թե հղի կինը գուզե ուտե, այլ էրե-*

³ Աճառեան Հր. -1913, էջ 180:

⁴ ՀԼԲԲ -2001, էջ 173:

⁵ Ասմանգուլյան Հ.-1984, էջ 460:

⁶ Բանասաց Խանում Միքայելյան: Ծնվ. 1932 թ. Ծիրակի մարզի Մեծ Մեպասար գյուղում: Նախնիները Ալաշկերտից են (Հ. Մատիկյանի դաշտային գրառումներից):

⁷ Բանասաց Աննա Սահակյան: Ծնվ. 1951թ. Լենինականում: Ունի բարձրագույն կրթություն: Նախնիները գաղթել են Արևմտյան Հայաստանի Մշո գավառից (Հ. Մատիկյանի դաշտային գրառումներից):

⁸ Հակոբյան Գ.- 1974, էջ 193:

⁹ Բանասաց Ռ. Արիստակեսյան: Ծնվ. 1964թ. Լենինականում: Ունի բարձրագույն կրթություն: Նախնիները գաղթել են Բուլանըխից (Հ. Մատիկյանի դաշտային գրառումներից):

խեն: Մեկը հղի է եղել գնացել է, (էն ժամանակ սայլերով են տեղափոխվել), սայլի մեջ տեսել է օր նուր կա, ու գողացել է՝ իբր փող չի ունեցել առնելու, գողության համար սպանել են, դիակերծել են ու տեսել օր նուրը էրեխի բերանն է եղել:

Ե. Լալայանի ազգագրական նյութերում ուշագրավ մեջբերում կա՝ վերը բերված երևույթին առնչվող. «Ոչ մի կերակրից կամ խմիչքից չեն զգուշանում, ընդհակառակը, շրջապատողներն աշխատում են նրա բոլոր քմահաճույքները կատարել, որպեսզի վնաս չհասնի երեխային, որովհետև կարծում են, թե նրա պատճառով է մոքափոխ լինում՝ այս կամ այն բանը ցանկանում ուտել: Այսպես, պատմում են, թե մի թագավոր իր հղի կնոջ հետ ճանապարհորդելիս, վերջինս ցեխի միջից վերցնում է նռան մի հատիկ և ուտում: Թագավորը զայրանում է, թե քանի այդքան որկրամոլ ես, որ ցեխոտ հատիկը ուտում ես, կարող ես շատ բան թույլ տալ քեզ, և խփում, սպանում է նրան: Բմաստունները գալիս բաց են անում թագուհու փորը և ցույց են տալիս թագավորին, որ ցեխոտ հատիկը արգանդի երեխայի բերանում է, հետևապես և նրա պատճառով էր նա այդքան որկրամոլ դարձել»¹⁰:

Մտափոխ վիճակը և նուր ուտելու ցանկությունը արտահայտվել են նաև հեքիաթանյութի շրջանակներում. Աղջիկ կը ծոցվորի, *մտափոխ* կեղնի, *նուր* գուգե: Ախպեր կերթա, նուր կը բերե, կուտե, ինն ամիս օր կը թըմի՝ տղե մե կը բերե, էդ տղի կշտին մսե խանջալ մե կեղնի կպուկ, վրեն լե նռան հատ մե, ըշտե տղին անուն կը դնին Նռանհատ (ընդգծումները մերն են- Հ.Մ.)¹¹:

Վան-Վասպուրականի «Նառ խաթուն» հեքիաթի սկսվածքում է ընդգծվում նռան՝ պտուղ խորհրդակիր նշանակությունը. «Կեղնի, կեղնի մեյ կնիկ: Էսա կնիկ մի օր տախտ կավիլի, տախտի մեջ կկնդնի մեյ խատ Նռան խատ: Նռան խատ կթալի բերան, կուտի: Ինն ամիս, ինն սհաթ, ինն օր կթըմըմի, Էսա կնիկ կպիրի մեյ խատ խուրն խրեղեն, սիրուն ախչիկ, ինոր անունը կդնի Նառ խաթուն»¹²:

«Մոկս. հայոց բանահյուսական մշակույթը» աշխատության *Վիճակահանության երգեր* բաժնում թվարկվում են ուտելիքներ ու խմելիքներ. մի դեպքում՝ *նուր, թան*, մյուս դեպքում՝ *եղեղեն, խավրծիլ*՝ տեքստային նույն տիրույթում համապատասխան երաժշտականությամբ՝ *դուր, թաթան, խրեղեն, ոսկեծիլ*:

Քո մեր կերեր նուր, քի թալեր տարկի դուր:

Քո մեր կերեր թան, քի բերեր թաթան...

Կամ՝

Քյո մեր կիրեր եղեղեն,

Քե պիրեր խրեղեն,

Խարս, խան վիճակն ի բարի:

Քյո մեր կիրեր խավրծիլ,

Քե պիրեր ոսկեծիլ...¹³

¹⁰ Լալայան Ե. - 2021, էջ 554:

¹¹ ՀԺՀ -1967, էջ 84:

¹² ՀԺՀ -1999, էջ 542:

¹³ Մոկս -2015, էջ 421:

Էդեդեն/ խրեդեն, խավրծիլ/ ոսկեծիլ Բառաշղթան ռիթմիկ տարրերով շեշտում է հզորություն, առողջություն: Վերը նշված տողերում ընդգծվում է նաև մոր՝ կարևոր սնունդ ուտելու իրողությունը, որով էլ պայմանավորված է երեխայի առողջությունը:

Մոկսի վերոնշյալ տեքստում *խավրծիլ* բույսը բնութագրվում է այսպես՝ *Բագմանկին ըստած բուսոց ցեղեն է, մետրաչափ բարձրությամբ, ծուռումուռ ճիւղերով,որ յատկապես Գաբ կ'ըստին ու շատ ծաղկըներով: Բոլոր բոյսն ամեն մասամբ թթուահամ է, բայց շաքարով շաղուած՝ լաւ դեղ կ'ընծայէ¹⁴: Քե պիրեր /Մերը բերել է/ արտահայտությունը նույնպես ժողովրդական լեզվամտածողության վկայություն է, որը Շիրակում ունի նաև հետևյալ դրսևորումը՝ *մերը դոչ տղա է բերել, առյուծ է բերել կամ ըսիկ ի նչ կնիգ է, օր ի նչ բերե (խոսքը երեխա ունենալու մասին է), ըսիկ ի նչ մեջք ունի, օր երեխա բերե և այլն:**

Նոան մասին հնագույն մշակութային հիշատակությունը փոքրասիական առասպելաբանության մեջ է: Ըստ փոյուգական և նախահայկական մի առասպելի՝ մայրության դիցուհի Նանան հղիանում է՝ նոան հատիկ կուլ տալով: Նանայից ծնվում է մեռնող-հառնող աստվածը, որը Արա Գեղեցիկի գուգահեռն է՝ բուսականության ամենամյա զարթոնքի և արեգակի տարեկան շրջապտույտի խորհրդանիշը: Նանայի մասին պատումն անարատ հղիության վերաբերյալ հնագույն առասպելների բավական տարածված տարբերակներից է, որ հետագայում սիրված մոտիվ է դարձել բազմաթիվ ժողովուրդների հեքիաթներում¹⁵:

Ուշագրավ է, որ նուրը կյանքի խորհրդանիշն է: *Նուռ* բաղադրիչով դարձվածքներն ու կապակցություններն ունեն դրական իմաստ, մասնավորապես՝ *երեսեն նուռ կաթիլ- կարմիր, առողջ երես ունենալ*¹⁶ և այլն:

Ավելին, նուրը սիրո միջավայրին գունեղություն ու քաղցրություն է տալիս՝ դառնալով զգացմունքների արտահայտման յուրօրինակ միջոց: Այս առիթով նշենք Ա. Բսահակյանի հետևյալ տողերը.

Միրտս կ'առնի, սիրտս կուտա,

Նուռ պաչ կուգեմ, նուշ պաչե ր...

Վանեցիները ոչ հեռու անցյալում մեծարում էին տղա երեխա բերող մորը և այդ կապակցությամբ նրանք երգեր են հորինել.

Լաճու մոր *նոներ* պիրեք, ծերն ի շայար,

Լաճ ի պերե, լաճ..¹⁷

Անգլալեզու որոշ հեքիաթաշարերում ևս շեշտադրվում է կնոջ մտափոխ լինելը.

Հղի կանայք հաճախ ունենում են ուտելու անհագ ցանկություն, որի թերկատարումը կամ չկատարումը վնաս է բերում չծնված երեխային: Օրինակ՝ ATU 310 հեքիաթի՝ *The Maiden in the Tower* տարբերակում հղին գողանում է բույսեր կախարդի պար-

¹⁴ Ալիշան Ղ. -1895, էջ 103:

¹⁵ Դալալյան Տ. -2020, էջ 14:

¹⁶ Բեդիրյան Պ. -2011, էջ 992:

¹⁷ Շաղոյան Ա. -2007, էջ 105:

տեղից: Եթե գողանալու ընթացքում հղի կինը բռնվում էր, խոստանում էր չծնված երեխային նվիրաբերել¹⁸:

Իտալական և հայկական հեքիաթատեքստերը ունեն հղի կնոջ ուտելու ցանկությունը նկարագրող պատկերներ. երբեմն ցանկալի կերակրի անունը դառնում է հեքիաթի տեքստի վերնագիր, ահավասիկ՝ Ի. Կալվինոյի *Prezzemolina* (Մաղադանոս աղջիկը) հեքիաթը¹⁹. «Հղին մտափոխ եղավ և ուզեց մաղադանոս ուտել: Նա մի անգամ նայեց պատուհանից և տեսավ, որ փերիների այգին լի է մաղադանոսով. սպասեց, մինչև բոլորը հեռանան, և պատուհանից սանդուղքով իջավ այգի: Հղին կերավ մաղադանոսը, նորից բարձրացավ մետաքսե սանդուղքով և փակեց պատուհանը: Նույն գործողությունը կրկնեց հաջորդ օրերին նույնպես:

Փերիները նկատեցին, որ մաղադանոսը իրենց պարտեզից ամեն օր պակասում է.

-Ահա թե ինչ,- որոշեց փերիներից մեկը,- թող մեզանից մեկը թաքնվի պարտեզում, և մենք կիմանանք, թե ով է գողանում մաղադանոսը:

Հաջորդ օրը կինը նորից իջավ այգի: Հանկարծ մի թփի հետևից մի փերի դուրս թռավ դեպի իրեն:

- Ուրեմն՝ գտանք մաղադանոս գողցողին,- բղավեցին փերիները:

-Մի՛ բարկացիր ինձ վրա,- աղաչեց կինը,- ես իսկապես մաղադանոս եմ ուզում ուտել, ես հղի եմ, սիրտս մաղադանոս է ուզում»:

-Դե, քանի որ այդպես է, մենք քեզ ներում ենք, բայց հիշի՛ր, եթե աղջիկ ունենաս, նրան *Prezzemolina* (Մաղադանոս փոքրիկ տղա) կանվանես, իսկ եթե տղա՝ *Prezzemolino* (Մաղադանոս փոքրիկ աղջիկ): Իսկ երբ երեխան մեծանա, կվերցնենք քեզնից:

Կինը լացակումած վերադարձավ տուն: Երբ նա պատմեց ամուսնուն փերիների հետ հանդիպման մասին, ամուսինը զայրացավ՝ պատասխանելով.

-Ի՞նչ ես արել, որ կրամոլ:

Իտալական մի շարք հեքիաթներում հղի կինը ուրիշի պարտեզից է սրտի ուզած կերակուրը գողանում և գողանալու ճանապարհին հանդիպում է փերու կամ կեսվիուկ, կեսմարդ արարածին (*The Cloven Youth*): Պայման կապելը՝ կեսմարդ, կեսվիուկի և հղի կնոջ միջև դառնում է գերակա միջոց (պայմանականորեն նշենք՝ ես քեզ միրգ կամ բանջարեղեն կտամ ուտելու, դու ինձ՝ երեխայի կեսը): Ուշագրավ է այն, որ կեսի գաղափարը տարածական է նաև հայկական հեքիաթանյութի տիրույթում: Մեջբերենք Շիրակի «Մաջրում Խոջի» հեքիաթից մի հատված. «Ժամանակավոր կեղնի չի եղնի մե հզոր թագավորը: Էդ թագավորը ժառանգ չի ունենա: Զօր ու գիշեր որդի չունենալու համար կը մտածե: Թագավորը կըսե. - Ես չմտածեմ, ո՞վ մտածե: Իմ անցմանես ետև մեկ ժառանգմ չունիմ, օր ժողովուրդս կառավարե:

Էդտեղ Դարվեշը կըսե.- թագավորն ապրած կենա, ես օր քեզի տարիմ էլ ես վախտ էրկու տղա տամ, մեկն ընձի կուտա՞ս:

Թագավորը խոստացավ, որ կուտա: Այն ժամանակ Դարվեշը հանեց մե *խնձոք* թագավորին տվավ ու ըսավ.

¹⁸ Haase D. - 2008, p. 639.

¹⁹ Calvino I. -1980, p. 310 (անգլերենից միջնորդավորված թարգմանությունը՝ Հ. Մատիկյանի):

-Տա՛ր, կեսը դու կեր, կեսը՝ թագուհին: Աստծո հրամանովը ձեզի երկու տղա կեղնի, բայց մինչև ես չգամ՝ տղոց անուններ չդնեք»²⁰:

Բանագետ Մ. Խեմյանը «Նվիրատուն և խորհրդատուն հայ ժողովրդական հեքիաթներում» մենագրության մեջ անդրադառնում է հայկական հեքիաթներում զգալի մաս կազմող անժառանգ թագավորի, անժառանգ աղքատ ամուսինների մոտիվներին: Շիրակի բերված հեքիաթում դարվիշը ակտիվ գործող անձ է: Մ. Խեմյանը նշված գրքում ընդգծում է դերվիշի դերը՝ նշելով. «Դերվիշի առկայությունը մեր հեքիաթներում պայմանավորված է արևելյան բանահյուսական ավանդույթից փոխառնված սյուժեներով, ինչպես նաև տարածաշրջանում քրիստոնեության և մահմեդականության համեմատաբար հարևանաբար կենցաղավարմամբ, որի արդյունքում հեքիաթներ են ներմուծվել ոչ միայն դերվիշների գործառույթները, այլև նրանց՝ Մերձավոր Արևելքում օգտագործվող անվանումները (դարվիշ, դարվեշ, դավրիշ, դավրեշ, դրվրեշ...)»²¹:

Կարսի «Յաջողանի հեքիաթ»-ում նույնպես դարվիշը աղքատ ամուսիններին առաջարկում է խնձոր ուտել, որը պտղաբեր է՝ պտուղը պտուղ է բերում. «Ժամանակոց կեղնի, չի էղնի, մե մարդ, մե կնիկ: Էսոնք քասիբ կեղնին: ...Մարդ ու կնիկ ամեն օր աստված կը կանչեն, ժամ կերթան, իրանց քասիբ տեղովը մատաղ կենեն, օր բալքի ասված խղճա, իրանց մե ժառանգքմ տա, հըմը հեջ քան դուս չի գա:

Դարվեշը բարև կուտա, էս մարդը բարևը կառնի: Դարվիշը կը հարցնե, կըսե.- Ընչի՞ ես էդքան դարդլամիշ էղնում, քու աղոթքդ ու աղաչանքդ հասավ աստու ականջը, ասված խղճաց քու ծերությանդ, ընձի դրկեց, օր քեզի մե տղեմ պարգևեմ: Ահան, առ էս խնձորը, դու ու կնիկդ կուտեք, գալող տարի մե տղեմ կունենակ, հըմը անուն չեք դնե, ինչուրի ես գամ,- էսպես կըսե ու կանհայտանա:

Էստեղ խնձորը կկիսեն, կեսը մարդը կուտե, կեսը՝ կնիկը: Էդ օրվանից կանցնի ինը ամիս, ինը օր, էս կնիկը կազատվի, մե տղեմ կը բերե, մարդ ու կնիկ կուրախանան»²²:

Հղի կնոջ ուտելու շուրջ հյուսվել են նաև հետևյալ խոսքերը. *Եթե հղի կինը գողտունց (թաքուն) է՝ կերել, էրեխու թուշը պուճ կընկնի*, կամ *հղի կինը երկու հոգու համար կուտե* և այլն:

Ըստ ժողովրդական մտածողության՝ երբ *պտուղը խաղաց*, հղի կնոջ նախընտրածը ուտելու ցանկությունը կմեղմանա կամ կանցնի: Հետաքրքրական է, որ հղի կնոջ մտափոխ լինելու իրողությունը առանձնակի է շեշտադրվում ոչ միայն հայկական, այլ նաև այլալեզու հեքիաթանյութերի շրջանակներում: Ամփոփելով նշենք, որ հղի կինը բազմաթիվ հեքիաթների բովանդակային կիզակետում է՝ ուտելու բուռն ցանկություններով. երբեմն հղին փորձության է դիմում, տարաբնույթ ճանապարհներ է անցնում ցանկալի ուտելիքին կամ խմելիքին հասնելու համար:

²⁰ ՀԺՀ -1963, էջ 105:

²¹ Խեմյան Մ. - 2021, էջ 46:

²² Կարս -2013, էջ 116:

ЖЕЛАНИЕ ЕСТЬ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ БЕРЕМЕННОСТИ (В КОНТЕКСТЕ ФОЛЬКЛОРНЫХ ТЕКСТОВ)

Матикян А. А.

Ключевые слова: сказка, рассказчик, жанр, текст, беременная, гранат, формула, Ширак, менталитет, фольклор.

В статье затрагиваются вопросы, связанные с тягой к беременности. Мы сосредоточим внимание на феномене «тяги» в реальной и эпической среде: в контексте сказок. Исследование показывает, что тяга к беременности и беременная женщина являются ключевой нитью во многих традиционных сказках. Беременная женщина сталкивается со многими препятствиями, пытаясь получить желаемую еду или питье. Помимо сказочных текстов, это явление широко выражено в различных произведениях.

CRAVING AS AN INDEX OF PREGNANCY (IN THE CONTEXT OF FOLKLORE TEXTS)

Matikyan H. H.

Key words: fairy tale, narrator, genre, text, pregnant, pomegranate, formula, Shirak, mentality, folklore.

The paper touches upon the issues related to pregnancy cravings. We focus on the phenomenon 'craving' in real and epic milieu: in the context of fairy tales. The study shows that pregnancy cravings and the pregnant woman are the key thread in many traditional tales. The pregnant woman faces many obstacles while getting the desired food or drink. Besides the fairy tale texts, this phenomenon is widely expressed in different rhymes.

Գ ր ա կ ա ն ու թ յ ու ն

1. Ալիշան Ղ. -1895, Հայրուսակ կամ Հայկական Բուսաբանություն: Սուրբ Ղազար, Վենետիկ, 103 էջ:
2. Աճառեան Հր. -1913, Հայերէն գաւառական բառարան, Լազարեան Ճեմարան Արեւելեան Լեզուագիտութեան Թիֆլիս:
3. Ասմանգուլյան Հ., Հովհաննիսյան Մ. -1984, Անգլերեն-հայերեն բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատ.:
4. Բեդիրյան Պ. -2011, Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բառարան, Երևան, ԵՀ հրատ.:
5. Դալայան Տ. -2020, Նժան սիմվոլիկայի դրսևորումը ժողովրդական հանելուկներում, երգերում և հեքիաթներում, 11-րդ գիտաժողովի նյութեր/Կերանք խմբագիր, գիտերև հիշեցիք. հացի խնդիրը բանահյուսական և հեղինակային հեքիաթում/ Գիտաժողովի թեզիսներ, Երևան:
6. Լալայան Ե. -2021, Երկեր, վեց հատորով, պատ. խմբ.՝ Ս.Գ.Հոբոսյան, ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ, Երևան, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի հրատ.:
7. Խենյան . -2021, Նվիրատուն և խորհրդատու հայ ժողովրդական հեքիաթներում. Ուսումնասիրություն և նշագանկ, Երևան, ՀԱԻ հրատ.:
8. Կարս -2013, Հայոց բանահյուսական մշակույթը, /կազմ.՝ Ս. Բ. Հարությունյան, Ս. Վարդանյան, Է. Խենյան, Լ. Ղուկասյան, Մ. Խենյան, Երևան, «Գիտություն» հրատ., 116 էջ:
9. Հակոբյան Գ. -1974, Ներքին Բասենի ազգագրությունը և բանահյուսությունը, «Հայաստան» հրատ., Երևան, 193 էջ:

10. ՀԺՀ -1963, հ. IV, Ծիրակ, կազմող՝ Մկրտչյան Մ., Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 105 էջ:
11. ՀԺՀ -1967, հ. X, Տուրուբերան (Մուշ-Բուլանքի), կազմող՝ Տարոնցի Ս., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
12. ՀԺՀ -1999, հ. XIV, Վան-Վասպուրական, կազմող՝ Սվազյան Վ., Երևան, «Ամրոց» հրատ.:
13. ՀԼԲԲ -2004, Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. 1, Հր. Անառնյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Երևան, «Գիտություն» հրատ.:
14. Մալխասեանց Ս. -1944, Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 3, Երևան, ՀՍՍՌ Պետհրատ:
15. Մոկս -2015, Հայոց ց. բանահյուսական մշակույթը, կազմողներ՝ Հարությունյան Ս.Բ., Խեմյան Է. Հ., Խեմյան Մ. Հ., Պողոսյան Ա. Կ., Երևան, «Գիտություն» հրատ.:
16. Ծաղոյան Ա. -2007, Ուրծածոր (Ուրծածոր գյուղի պատմությունը), Երևան, Հեղ. հրատ., 105 էջ:
17. Calvino I. -1980. Italian Folktales. Selected and translated by I. Calvino, translated by George Martin.
18. Haase D. -2008. The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales: G-P, Greenwood Publishing Group. 639 p.

Ընդունվել է՝ 26. 09. 2022
Գրախոսվել է՝ 05. 10. 2022
Հանձնվել է տպ.՝ 28. 11. 2022

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Հասմիկ ՄԱՏԻԿՅԱՆ՝ բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ Ծիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի գիտաշխատող,
Ծիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարանի դասախոս,
Էլ. hasugle' hasvrej@mail.ru